

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAYI : 1

ELAZIG -1996

KUR'AN-I KERİM'DE TEYSİR METODU

GİRİŞ :(*)

"Kur'an hükümleri, "Müsamaha ve kolaylık" ilkesi ile gelmiştir. O'nda sıkıntı veren, veya insanın güç yetiremeyeceği hiç bir hüküm yoktur. Durum ne olursa olsun, tüm şartlar dışlanarak yapılması istenen hiç bir teklif yoktur. Allahu Teala nefislere işkence etmeyi kendisine bir yakınlık sebebi saymamıştır. Bilakis kulları için işleri kolaylaştırmıştır. Böylece onlara olan nimetini tamamlamış ve her şeyi kuşatan rahmetini onlara da indirmiştir."⁽¹⁾

Şeyh Mahmut Şeltut'a göre "Kur'anın hüküm ve öğretilerinde insan gücünün yetmediği, insanı hapseden, meşru yoldan herçeşit yararlanmayı yasaklayan bir emir yoktur. O bütün öğretileri ile muhatabı en güzel bir şekilde-ifrat ve tefrite girmeden-öz fitrata çağırır."⁽²⁾

**Gıyasettin
ARSLAN**

F.Ü. İlahiyat Fakültesi
Araştırma Görevlisi

* Bu makale, M, Muhammed el-BACIKİNİ'nin 'Menhecü'l Kur'ani'l Kerim Fi Takrir'i Ahkam' (Trablus, 1984, 1.Baskı), adlı eserin el-Fasli's Samin, et-Teyisir ve et-Tahfif başlıklı bölümün, 389-415. sayfalarının tercemesidir. Prof. Dr. Muhammed ed-Dasuki Kitaba yazdığı önsözde yazarı överek bu çalışma 'Allah'ın Kitabı' hakkında ilmi araştırma metodları ile yapılmış ciddi bir çalışmadır der. s. 9. çev.)

1 Tabatabai, Muhammed Hüseyin, Tefsirü'l Mizan, Beyrut, (3.Baskı), 1973, C.18 s.57.

2 Mahmut Şeltut, Min Tevcihati'l İslam, Kahire, s. 21.

Bu çok doğal bir şey, çünkü islam selim (bozulmamış) insan fitratı için en uygun bir dindir. Allahu Teala- "Rasülüm, sen yüzünü'Hanif' olarak dine yani, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise o fitrata çevir.⁽³⁾ Buyurur. Bu din her türlü sapma ve bozulmadan uzaktır. İnsanı bile o dine göre yaratmıştır. Öyleyse bu dine dön demektedir.⁽⁴⁾ Bunun için yiyeceklerden temiz olanlarını helal kıldı, kişiyi ancak gücü yetebildiği kadar sorumlu tuttu. Allahu Teala insana-merhamet ve şefkat yolu ile dini sevdirerek, insanlar da bu din sayesinde huzura kavuşarak, kendiliğinden İslama boyun eğmişlerdir.⁽⁵⁾

Herne kadar edasında bir takım zorluklar olan hükümler varsa da bunlar yine de insan gücü ile direk alakalıdır. İslam hukuk usulünde, "Sıkıntıya sokan her şey dışlanır." prensibi üzerinde alimlerimiz görüş birliği içerisindeyler.⁽⁶⁾

Kur'an'ın bütün hükümlerinin bu esas üzerine kurulu olduğunu gösteren pek çok delil vardır.

1- İnsanlara ağır gelen hükümleri kaldıran ve kolaylaştırıcı hükümler getiren İslam'ın bu konudaki gayesine işaret eden Kur'an ayetleridir. "Allah her şahsa, ancak gücü yettiği kadar sorumluluk yükler.⁽⁷⁾ * "Allah size kolaylık ister zorluk istemez..."⁽⁸⁾ "Din hususunda üzerinize hiç bir zorluk yükledi.." ⁽⁹⁾ Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister, çünkü insan zayıf yaratılmıştır."⁽¹⁰⁾ "Ey

3 Rum 30/30. (Bu çeviride ayet mealleri için, Kur'anı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Heyet Ankara, 1993, (1.Baskı) esas alınmıştır.Çev.), Haniflik için Bkz. Şaban Kuzgun, Hz. İbrahim ve Haniflik Ankara, 1985.

4 El-Kurtubi, Muhammed bin Ahmed el-Ensari, el-Cami'li Ahkami'l Kur'an, Kahire, (Daru'l Kalem), 1966, (3.Baskı), C.14, s. 29.

5 Allal el Fasi, Difa, Rabat, 1966, s. 88.

6 Muhammed el-Hudari, Tarihu't Teşri'i'l İslami, Neşr, el mektebe et Ticariyye, 9.Baskı, 1970, s. 17.

7 Bakara 2/286

* Burada usulcüler, müstahil (imkansız) şeyleri Allah'ın teklif edip etmeyeceği üzerinde ihtilafa düşmüşlerdir. Eşarilere göre Allah müstahili de teklif edebilir. (Kur'an, Enbiya: 23), Cumhur ise Allah Teala, insana gücünün yettiği şeyleri teklif edeceğini vadedmiştir. (Kur'an, Bakara; 286, Hac: 78) Bkz. Muhammed Ebu Zehra Usulü'l Fıkh (Çev.Abdülkadir Şener) Ankara, 1979, s. 275-276. çev.)

8 Bakara 2/185

9 Hacc. 22/78

10 Nisa 4/28

Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi bizde ağır bir yük yükleme,Ey Rabbimiz gücümüzün yetmediği işlerden bizi sorumlu tutma...."⁽¹¹⁾

Gerçekten İslam Dininin bize emr ve teklif ettiği şeyler, bizden önce yaşayan ümmetlerden istenilenlere göre daha kolay ve daha hafiftir. Cenabı Hak, Peygamber efendimizin yüzü suyu hürmetine bizden öncekilere yüklediği ağır sorumluluk ve teklifleri üzerimizden kaldırmıştır. Nitekim, "Yanlarındaki Tevrat ve İncilde yazılı buldukları, O elçiye, O ümmi peygambere uyanlar var ya, işte O peygamber onlara iyiliği emr eder, onları kötülükten men eder, onlara temiz ve güzel şeyleri helal; pis ve zararlı şeyleri haram kılar ve üzerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri atar"⁽¹²⁾ (Yani hata ile adam öldürmekteki kısas cezasını, günah işleyen azaların, pislik değmiş elbisenin kesilmesi gibi ağır teklifleri kaldırır. ⁽¹³⁾

2- Peygamber efendimiz (s.a.v.) sünnetinde pek çok delil vardır. Sünnet, bilindiği gibi Kur'anın bir açıklamasıdır. Dinde şiddet göstermek ve aşırı gitmekten sakındıran, pratikte daima kolay olanı tutmayı emr eden çok açık hadisler vardır. Hz. Peygamberin hal ve hareketlerinde bunu görebiliriz. O, iki şey arasında muhayyer bırakıldığı zaman en kolay olanını seçerdi. Hz. Aişe'den rivayete göre; "Rasülüllah iki şey arasında muhayyer bırakıldığı zaman, biri günah değilse mutlaka en kolay olanını seçerdi, şayet o günah bir şeyse herkesden önce kendisi ondan uzak dururdu."⁽¹⁴⁾

Ebu Hureyre (r.a.) dan rivayete göre; Rasülüllah (s.a.v.) "Şüphesiz bu din yüsrdür. (Kolaylıktır) hiç bir kimse yoktur ki, bu din hususunda (Amellerim eksiksiz olsun diye) kendini zorlasın da, din ona galebe etmesin. (Ezilip büsbütün amelden kesilmesin) Öyle olunca ortalama gidin. Matlubunuz olan ameli tamam ifa edemediğiniz vakit de, O'na şükretmekle kanaat ediniz. (Böyle

11 Bakara 2/286

12 A'raf 7/157

13 Adı geçen meal s. 169 (çev.)

* Mesela, elbisenin pislenmiş yerini kesme, zekatta malın dörtte birini verme, kendini öldürme günahahtan tevbe etme sayılması, camiden başka yerde namaz kılınmaması..." Abdulvahhab Hallaf, İlmü Usul'l Fıkh (çev.Hüseyin Atay) Ankara 1973, s. 274. çev.)

14 Sahihi Buhari, Beyrut, Neşr, Darul Marife, C. 4. s.69.

yaparsanız) size müjde olsun. (Amelin azına da pek çok ecir verilir) Yola çıkarken sabah akşam seferinden, biraz da gece yürüyüşünden istiane ediniz de kendinizi yormayınız."⁽¹⁵⁾

Enes b. Malik'ten rivayete göre ; Hz. Peygamber şöyle buyurdu. -"Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız. Sevdiniz nefret ettirmeyiniz."⁽¹⁶⁾ Yine ondan rivayete göre ; Hz. Peygamber, bir amel yapardı bu ameli sürdürmeyi sevdiği halde, insanlar onu farz veya vacip zannederler, o işi yapmakta onlara ağır gelir korkusu ile o ameli bir süre terk ederdi.⁽¹⁷⁾ Nitekim Ramazan ayı ile ilgili namazda-gece namazı farz olur endişesi ile-onu kılmakta aciz kalırlar diye teravihi cemaatle kılmamıştır. Rasulüllah'ın bu ve buna benzer bir çok söz ve fiili göstermektedir ki Dinin açık gaye ve maksatlarından birisi de ~~İnsanlara kolaylık göstermek ve onlara zor ve ağır gelen şeyleri ortadan kaldırmaktır.~~

3- Yerine getirildiğinde sıkıntı verecek bazı ahkam hakkında din; ya o hükmü tamamen yok sayar, ya da ondan daha kolay yeni bir hükümle onu değiştirir.⁽¹⁸⁾ Hastalık vs. halinde namaz oruç hac ve zekatla ilgili verilen ruhsat ve kolaylıklar ileride anlatılacaktır.

Azimet yoluna girildiğinde mutlaka sıkıntı ve zorluk doğacak bütün özel durumlarda ruhsat yolu açıktır. Onun için zaruri hallerde yasaklar mübah olur. Eda edildiği zaman zorluk meydana getiren farz veya vacip terk edilebilir. İkra; hastalık, yolculuk, hata nisyan*, cehalet** (hükmü bilmemek çev.) gibi özürler ruhsatın ve kolaylığın başta gelen sebeplerindendir.

İslam'ın bu yönüyle ilgili İbni Kayyim şöyle der. 'Hiç şüphesiz dinin temeli ve esası, insanları doğru yola sevk etmek, dünya ve ahiret hayatlarında onların faydalarını ve maslahatlarını temin etmektir. İslam tam manasiyle hikmet ve maslahattır. Adaletten çıkıp zulme,

15 **Sahihi Buhari**, C.1, s. 16 (Bu hadisin Türkçesi için bkz. Ahmed Naim, **Tecrid-i.Sarih Tercemesi**, Ankara, 1976,4.Baskı, (K.İman) C.1. s.47. Çev.)

16 **Sahihi Buhari**, C. 4, s.69.

17 İbn-i kayyim el-Cevziye **Zadü'l Mead**, Beyrut, 1975 C.1, s. 173.

18 Şatibi, el-Muvafakat, C. 2, s.122, Bkz. **Mecelletü'l Ezher**, C. 24, s. 35.

* (Fakihler, Nisyan (unutma) bakımından hukuku ikiye ayırırlar a- Hukukullahı unutma. Allah bu gibi haklardan nisyan sebebi ile işlenen günahı bağışlamıştır. b) Kul haklarını unutma bu gibi haklar unutmakla sakıt olmaz. Nisyan, bu konuda bir özür sayılmaz. (Borç gibi)M.Ebu Zehra, **usulü'l Fikh**, Çev. Abdülkadir Şener. s.292. Çev.)

merhametten çıkıp acımasızlığa, maslahattan çıkıp fesada, hikmetten çıkıp abesle iştigale giren her çeşit karar, görüş ve tatbikat-zorla ve tevillerle İslama sokulsa da-bunlar asla islamdan kabul edilmezler. Çünkü Din Allah'ın insanlar arasındaki adaleti, yaratıklarına karşı rahmetidir, Onun yeryüzündeki gölgesidir.⁽¹⁹⁾

Kur'an hükümlerinin hafifletici ve kolaylaştırıcı olduğunu gösteren başka deliller de vardır.

A)- Kur'an hükümleri icmalî (Anahatları ile) olarak ortaya konmuş, ayrıntılara girilmemiştir. Bu insanlara bir kolaylıktır. Çünkü bütün hükümleri ta baştan belirleyip, sınırlamak insanları sıkıntıya düşürür. Ayrıntıların zamana uygun olarak, yeni yeni meydana gelen olaylara göre değerlendirilip, Kur'anın temel esasları ışığında istinbatı (yorum ve hukuki kural çıkarmak) bu ümmete bir rahmet ve kolaylıktır.

B) Kur'an hükümlerinde neshin bulunması. Nesih olayında şeri bir hüküm daha hafif, daha kolay bir hükümle Allah'ın takdiri ve kullarına olan merhametinden dolayı değiştirilir.⁽²⁰⁾ "Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur. (erteler) sak herhalde daha iyisini veya benzerini getiririz..."⁽²¹⁾ İbni Abbas ve Katade'ye göre ; "bihayrin minha", "sizin için daha kolay olanı" demektir. Savaşta bire on oranı ile ilgili olarak "Şimdi Allah sizden yükü hafifletti..."⁽²²⁾ ayeti ile bire iki oranı getirildi. 'Ev misliha' ifadesi ise kıble olarak Beyti makdis'ten Ka'be'ye yönelmek şeklinde tefsir ve izah edilmiştir.⁽²³⁾ İmam Şafii de "Allah Teala Kitabı indirdi. Onda her şeyi beyan etti, değiştirilmeyecek bir takım farzlar koydu, kullarına kolaylık ve rahmet olsun diye diğerlerini nesh etti"⁽²⁴⁾ demektedir. Buna örnek olarakta Bakara 240. ayetini göstermektedir. "İçinizden ölüp de dul eşler bırakan kimselere gelince, onlar eşlerinin evlerinden çıkarılmadan bir yıla kadar bıraktıkları terikeden faydalanmaları hususunda vasiyyet etsinler..."⁽²⁵⁾ Bu ayet Bakara

** (Cehalet ve hata için bkz. M.Ebu Zehra a.g.e. s. 297, çev.)

19 İbn-i Kayyim el Cevziyye, İ'lamü'l Muvakkiin, Beyrut, C. 3, s. 1

20 Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an, Beyrut, 1973, C. 2, s. 21-23

21 Bakara 2/106

22 Enfal 2/66

23 Cessas, Ahkamü'l Kur'an C. 1, Beyrut, s. 59

24 Şafii, er-Risale, Mısır, 1940, Tahkik; Muhammed Şakir, C. 1, s.106.

25 Bakara, 2/240

suresi 234. ayetiyle nesh edilmiştir. O da "Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendiliklerinden dört ay on gün beklerler..."⁽²⁶⁾ ayetidir.

C)- Esasen Kur'an hükümlerinin tedrici olarak inmesinin bir sebebi de; insanların onları kolayca kabullenmesi ve kötü alışkanlıklarını herhangi bir sıkıntıya girmeden terk etmeleri içindir. Eğer Kur'an hükümleri bir seferde ve birden topluca nazil olsaydı İslam'la henüz yeni tanışan bu insanlar, Kur'an'ı anlama ve uygulamada zorluk ve sıkıntı çekerlerdi. Ama C. Hak; insanlar, peş peşe gelen bu hükümleri kolaylıkla kabul etsinler diye Kur'an'ı tedrici olarak ve azar azar indirdi. ⁽²⁷⁾

D- Teklifi hükümlerin azlığı. Hakikaten Kur'anda emir ve yasaklarla ilgili ayetler sayıca azdır. Ayrıntıları yoktur. Uygulanmaları çok kolaydır. Çünkü bu kolay hükümler ihtiyaç ve hadiselerin gerektirdiği kadariyle nazil olmuştur. Kur'an müminlerin daha fazla teklif ve sorumluluklar yüzünden ağır yük altına girmemeleri için sorulmasına gerek olmayan şeyleri (Ulu orta Soru sorma) sormayı da yasaklar. "Ey iman edenler açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın, Eğer Kur'an indirilirken onları sorarsanız, size açıklanır, (Açıklanmadığına göre) Allah onları affetmiştir. (Siz sorup ta başınıza iş çıkarmayın.) Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir. "⁽²⁸⁾ İbni Abbas; helal Allah'ın helal, haram da Allahın haram kıldığı şeydir, bahsetmeyip geçtiği şeyler de mübahtır.⁽²⁹⁾ der. Yani kolaylık ve genişlik esastır. Peygamber efendimiz (s.a.v) -Allah Teala bir takım şeyleri farz kıldı sakın onları ortadan kaldırmayınız, bir takım sınırlar (Hudud) çizdi, sakın onları tecavüz etmeyiniz. Bazı şeyleri haram kıldı , sakın onları çiğnemeyiniz. Bazı şeyleri de size olan merhametinden haşa unutmaksızın hüküm koymamıştır (belirtmemiştir) sakın onları sorup araştırmayınız."⁽³⁰⁾ buyurur. Nebi (s.a.v.) yine: -"Müslümanların günah yönünden en büyüğü o kimsedir ki haram kılınmamış bir şey hakkında soru sorar da o şey, onun bu sorması yüzünden haram olur. "⁽³¹⁾

26 Bakara, 2/234

27 Tabatabaî, el-Mizan fi Tefsiri'l Kur'an, C. 18, s. 57, Bkz, Mecelletü'l Ezher, C. 24, s. 35.

28 Maide 5/101,

29 Cessas, Ahkamü'l Kur'an C. 2,s.485

30 Sünen-i Darekutni, C. 4, s. 184-298, Kahire, Tarihsiz.

31 Sahihi Buhari, C. 4, s. 258, Süneni Ebi Davud, C. 4, S. 21.

buyurur. Kurtubi, bunu şöyle izah edir;-"Bu hadis kötü niyetlerine ceza olarak lüzumsuz yere sıkıntı meydana getirsin diye sorular soran ve bu soru sormaları yüzünden bir takım şeyler haram kılınan (onların yüzünden herkese haram olur) kimselerle ilgilidir."⁽³²⁾

Eşyada asıl olan mübah olmaktır* bu kural, dinin kesin kurallarından biridir. "Yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yaratan O'dur..."⁽³³⁾ Hakkında herhangi bir hüküm bulunmayan her şey temel fonksiyonu olan mübahlık üzere serbesttir. Çünkü insanların buna ihtiyacı vardır ve bu bir zorunluluktur.⁽³⁴⁾

Kur'anın bütün hükümleri bu şerefli temel üzerine oturtulmuştur. Birkaç örnek ile yetineceğiz, diğer hükümlere de bu örnekler ışığında bakılabilir.

1- İnanç Hükümleri İle İlgili Kolaylıklar :

Kur'ana göre insanlar zorunlu olarak Allah'ın yaratıklarıdır, isteseler de istemeseler de bu böyledir. Onlar topyekün Allah'ın kullarıdır, şimdi Allahu Teala onları bu gerçeği kabullenmeye davet ediyor. Her türlü şirk ve inkarı bir tarafa bırakarak, -Allah'ın şu sözünü tasdik etmek suretiyle doğru bir imana davet ediyor. "Ben insanları ve cinleri, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"⁽³⁵⁾ İnanç ile ilgili hükümler kolaylıklarla doludur. Kur'an; müminden (kendisine iman edenden) sadece Allah'ın varlığına ve birliğine inandığını gösteren bir şahitlik istiyor.

Zorlamaya gitmeden, sadece fitratının gereği ve heran şahit olduğu bir gerçeği teslim davet ediyor. Hem de hiç kimseyi aracı koymadan, bu zor bir şeymidir? Bir insan herhangi bir delil istemeden Allah'a iman ettiğini ilan eder ve şahadet kelimesini söylerse mümin olmuş olur.⁽³⁶⁾ Bu kadar.

"Rasülüm, sen yüzünü 'hanif' olarak dine, yani Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise o fitrata çevir..."⁽³⁷⁾ Z'emahşeri, bu ayetin

32 Tefsir-ül Kurtubi, C. 6, s. 335.

* İbabe. (Mübah) kavramı için bkz. Muhammed Ebu Zehra, *Usulü'l Fıkh* (çev. Abdulkadir Şener,) s. 45-46.(çev.)

33 Bakara, 2/29.

34 Abdülvehhab Hallaf, *Hulasatü't Tarihü't Teşrii'l İslamî*, Kuveyt, 1971. s. 20.

35 Zariyat, 51/56.

36 Mahmud Şeltut, *Min Tevcihati'l Kur'an*, s. 21.

37 Rum, 30/30.

manası ile ilgili şöyle der; Allah insanları, tevhidi ve islam dinini kabul edecek ve ondan uzak duramayacakları, inkar edemeyecekleri bir fitrat üzere yaratmıştır. Çünkü tevhid inancı ve İslam dini aklın prensiplerine uygundur.

Doğru düşünceye uygundur. Hatta İslam dinini terk edenlerin artık başka bir dini kabullenemedikleri de bir vakıadır..."⁽³⁸⁾

Kur'an Allah'a, Ahirete, Cennet ve Cehenneme iman etmeye çağırırken salt mantığı ve insanlardan sadece küçük bir gurubun (alim) anlayabileceği ilmi deliller ileri sürmez. O insan aklını Allah'a iman etmeye davet ederken şu geniş kozmik alemden deliller getirmeyi tercih eder. Bu alemde mevcut olan mükemmel düzen ve intizam, harika ve eşsiz yaratılış ile kainattaki tertip ve tenasübe dikkat çeker. Bu insanların tümü tarafından anlaşılabilen bir methoddur. Bu takdirde beşer aklı cebirden uzak salt iradesiyle aklını, kalbini, fikrini her yönüyle tatmin eden gerçek inancı seçebilir.⁽³⁹⁾

İnsan bir kez de, tüm kalbiyle, yakın derecesinde imanın hakikatine ulaştı mı artık, zorlama (ikrah) karşısında ağzından küfür sözü çıksa da -Kalbi inkar etmedikçe- imanına bir zararı olmaz. Böyle biri bu dünyada özür sahibi, Ahirette de bağışlanmıştır. "Kalbi iman ile mutmain olduğu halde (dinden dönmeye) zorlanan hariç, kim iman ettikten sonra, Allah'ı inkar ederse (ona Allah'ın gazabı vardır.)..."⁽⁴⁰⁾

İlla men ukriha' zaten ikrah; kişiyi, yapmak istemediği bir işe zorlamaktır.⁽⁴¹⁾ Kur'an mukrehi istisna etmiştir. Çünkü o sadece işkence neticesi, diliyle inkar etmiş, düşmanlar da bunu kabul etmişlerdir. Gerçekte ise kalbi iman ile dopdoludur.⁽⁴²⁾

İbni Abbas'tan rivayete göre; bu ayet müşrikler kendisine işkence ettikleri zaman Ammar b. Yasir hakkında nazil oldu. Zor karşısında istemeyerek müşriklerin istediğini sadece dili ile söyledi. Ammar ağlayarak Rasülüllah (s.a.v.)'e geldi, Rasülüllah gözlerinin

38 Zemahşeri, el-Keşşaf, Beyrut, Neşr, Darül Fikr. C. 3, s. 222.

39 Ramazan el-Buti, min Revaii'l Kur'an, 1977, s.193 (mektebü'l Farabi).

40 Nahl 16/106

41 İbn-i Manzur, Lisanu'l Arab, Beyrut, Dar Sader, C. 13, s. 535,

42 İbnü'l Arabi, Ahkamü'l Kur'an, Tahkik, Ali Muhammed, el Becavi, Neşr, matbaa Mustafa el Babi el Halebi., C. 3. s. 1177, Tefsirü'l Kurtubi, c.10, s. 182.

yaşını silerek, "in'adu leke fe'ud lehüm bima kulte'yani sana tekrar işkence ederlerse sen de onların istediğini yap."⁽⁴³⁾ Buyurdu.

İbni Arabi; bu izin, geriden gelenlerin idamei hayatları için Allah'ın bir merhameti ve gösterdiği bir kolaylıştır. Bu, dindeki kolaylığa ve zorluğun kaldırılmasına bir delildir. Yükün hafifletilmesidir.⁽⁴⁴⁾ der.*

Allahu Teala-kendisine iman etmek asıl iken-ikrah karşısında inkar etmeye (dil ile) mücade ediyor ve bundan sorumlu tutmuyorsa İslam alimleri de dinin teferruat kısmında buna göre hüküm vereceklerdir. Ulema, ikrah durumunda mukrehi sorumlu tutmamışlardır, ceza verilmez demişlerdir.⁽⁴⁵⁾

Her kim öldürülme veya bazı organlarının kesilmesi tehdidi ile içki içmeye murdar et vb. haram şeyleri yemeye zorlanırsa hayatını kurtarmak için bu haramları yemesi ve içmesi caiz olur. **

43 Vâhidî, *Esbabün Nüzul*, Beyrut, *Darü'l Kutubi'l İlmiyye*, s. 160.

44 İbnü'l Arabi, *Ahkamü'l Kur'an*, C. 3 s. 1179

* Ancak usul kitaplarına baktığımız zaman böyle durumlarda azimet yolunun da tutulabileceğini görürüz. <İki müslümanı müşrikler tehdit etmişler, birisini dininden dönmediği için öldürmüşler, ötekisi de dıştan küfrü kabul ederek kurtulmuştur. Durumu Hz. Peygamber'e arz ettiklerinde, öldürülen şahıs hakkında "O şehidler en üstünü ve cennette benim arkadaşımıdır"buyurmuştur. Bunlar gösteriyor ki azimetin hükmü baki olmakla beraber ruhsat da vardır. ve bu, Allah'ın darda kalan kullarına bir ihsandır. > M.Ebu Zehra *Usulü'l Fıkh*. s.50. Çev.)

45 İbnü'l Arabi, *Ahkamü'l Kur'an*, C. 3 s.1180.

** İkrah konusu Fıkıh usulü kitaplarında oldukça detaylı işlenmiştir. Ancak kafalarda belirebilecek bazı şüphelerin giderilmesi açısından merhum Muhammed Ebu Zehra'nın konu ile ilgili görüşlerini özetlemeyi yararlı bulduk. "Bir kısım ikrahı mülcı vardır ki bunlar kişinin gayri meşru fiilleri işleme için ruhsat teşkil etmez, aksine kişi bunları yaparsa günahkar olur. Mesala, ana ve babayı dövmek için yapılan ikrah böyledir. Çünkü ana ve babaya eziyet verme yasağı ebedidir, taviz kabul etmez, (Kuran-ı Kerim, İsra, 23-24)

Haksız yere bir şahsı öldürmek için yapılan ikrah da bu kabildendir kan dökmek hiç bir zaman mübah olmaz... İkrah tesiriyle masum bir insanı öldüren veya onun bir uzvunu kesen kimse için kısas cezası gerekir mi? Fakihler bu konuda kısas gerekeceğini söylemişlerdir. Ancak bir rivayete göre İmam Ebu Yusuf onlara katılmamış ve sadece mükrehi üzerine diyet gerektiğini söylemiştir. Cumhuru Fukaha, bu durumda kısas gerektiğini söylemiş; fakat bu cezayı kime verilmesi gerekeceği hususunda ihtilafa düşmüştür. İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel'e göre her ikisine, yani fiili işleyene de onu, bu işe zorlayan da kısas cezası gerekir, zira ikisi de aynı fiile katılmış; birisi tahrik etmiş, diğeri de bizzat onu icra etmiştir. İmam Şafii'ye göre ise kısas cezası, fiili işleyene değil, onu bu işe zorlayan kimseye terettüp eder; çünkü fail onun elinde bir alet durumunda olup fiil zor kullanana nisbet edildiği için kısas da ona ait olur. İmam Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in görüşü de Şafii'ninkine benzer. Yani kısas faile değil, mükrehi terettüp eder; çünkü ikrah, mükrehi onun elinde bir alet haline getirmiştir. M. Ebu Zehra, a.g.e, s, 309-310 çev.)

Kimi alimlere göre bu izin sadece diliyle söyleme için geçerlidir. O haramı fiilen yapmak için geçerli değildir. Allah'tan başkasına secde etmeye, kiblede başka yöne doğru namaz kılmaya yada zina yapmaya ruhsat yoktur. Kimi alimlere göre de, ikrah hem fiil hem de sözde aynıdır. Yani imanını gizlemek suretiyle mukreh için haram fiile de ruhsat vardır. İçinde kolaylık olduğu ve zorluk bulunmadığı için doğru olan görüş de budur.⁽⁴⁶⁾

2- Namaz İle İlgil Kolaylıklar:

Yüce Allah namazın her yerde ve her ne halde olursak olalım kılınmasını ve namaza devam etmemizi emretmiştir. Çünkü namaz Allah'a yaklaşma vesilesidir. Kul en fazla secdede iken, Rabbine yakın olur. Ebu Hureyre'den rivayete göre, Rasülüllah (s.a.v) "Kulun rabbine en yakın olduğu an secdede olduğu andır, onun için secdede duayı çok yapınız."⁽⁴⁷⁾ buyurdu. Çünkü kıyamet günü her şeyden önce hesabı sorulan amel namazdır. Eğer kulun namazı sahihse diğer amelleri de sahihtir. Namazı geçersiz olursa diğer amelleri de geçersiz olur. Ebu Hureyre'den rivayete göre Rasülüllah (s.a.v.) "İnsanların kıyamet günü ilkönce hesaba çekilecekleri amelleri namazdır."⁽⁴⁸⁾ buyurdu.

Bu kadar önemli olmasına rağmen namazla ilgili hükümler kolaylık üzerine bina edilmiştir.

Kur'an namazdan önce hem hadesten hem de necasetten temizliği emreder. "Ey iman edenler, namaz kılmaya kalktığınız zaman, yüzlerinizi dirseklerinize kadar, ellerinizi ve başlarınızı mesh edip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp oldunuz ise boy abdesti alın.* Hasta yahut yolculuk halinde bulunursanız, yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahutta kadınlara dokunmuşsanız ve bu hallerde su bulamamışsanız, temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla mesh edin. Allah size herhangi bir

46 Cessas, *Ahkamü'l Kur'an* C. 3. s. 193.

47 Sünen-i Ebi Davud, Tahkik, M. Muhyeddin Abdulhamid, *Darü'l Fikir*, C.1, s. 231.

48 Sünen-i Ebi Davud, C. 1, s. 229.

Her ne kadar safii icthadlarında niyet, Hanefi icthadlarında da ağız ve buruna su vermek gerekirse de bunlar gusle bir zorluk getirmemektedir. Neticede bütün içtihadlar tüm vücudun ıslatılmasında ittifak halindedirler. Yazarın amacı fıkhî bilgi vermek olmadığı için bazı yorumlara 'İlmihal' penceresinden değil, konu bütünlüğü içinde 'kolaylaştırma ilkesi' çerçevesinde bakılmalıdır. Ayrıca Yazarın maliki icthadlarını esas aldığı gözönünde bulundurulmalıdır. (çev.)

güçlük çıkartmak istemiyor; umulur ki şükredersiniz.⁽⁴⁹⁾

Başka bir ayette de "...Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yahut da kadınlara dokunup da bir su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize sürün, Şüphesiz Allah çok affedici bağışlayıcıdır."⁽⁵⁰⁾ buyurur.

Hadesten taharet üç çeşittir. Abdest, gusül, teyemmüm. Namaz kılmak isteyen bir müslüman eğer cünüpse gusül abdesti almalıdır. Gusül abdestinin şartları da çok basit ve kolaydır. Tüm vücudunu su ile ıslatır işte bu bir gusül abdesti olur. Rasülüllah (s.a.v) guslün nasıl yapılacağını teorik ve pratik sünnetiyle bize açıklamıştır. Abdeste gelince o, daha kolaydır, onda hiç bir meşakkat yoktur.⁽⁵¹⁾ Bir kimse hasta olur, hastalıktan veya suyun soğukluğundan dolayı onu kullanmaktan korkarsa veya bazı organlarının zarar göreceğinden endişe ederse veya kendisi suyu getirecek güçte değil ve su getirecek kimse de yoksa, o taktirde temiz toprakla teyemmüm eder. Yine bir kimse yolcu olur, su bulunmaz veya yolculuk esnasında arkadaşını kaybetme tehlikesi varsa veya arkadaşını arıyorsa, hırsız yada canavar tehlikesi varsa vaktin çıkmasından endişe ediyor, kendisinin veya bir başkasının susuzluktan ölme tehlikesi varsa, veya zaruri olarak bir yemekte kullanacaksa vb. tüm durumlarda teyemmüm etmesi gerekir.⁽⁵²⁾

Yine cünüp olan bir kimse -Suyu kullandığı taktirde hastalanmaktan ölmekten veya susuzluktan ölmekten korkarsa teyemmüm eder. Cabir(r.a) şöyle rivayet etti "-Biz bir sefere çıkmıştık, içimizden bir adamın başına taş isabet etti başını yardı, adam uyumuş ve ihtilam olmuştu. Arkadaşlarına -"Benim için teyemmüm ruhsatı var mıdır?" diye sordu. Onlar", senin için ruhsat yoktur, hem sen su kullanabiliyorsun" dediler. Adam gusül abdesti aldı ve hemencecik orada ölüverdi. Biz Hz. Peygamberin yanına döndüğümüzde O'na bu haber verildi. Bunun üzerine "Onu öldürmüşler, kahrolasicalar, bilmiyorlarsa sorsalardı ya şüphesiz ilmi

49 Mide, 5/7

50 Nisa, 4/43

51 İbn-i Rüşd, Bidayetü'l Müctehid, C. 1s. 5. (Darül Fikr. Mektebetühancı.)

52 İbnül Arabi, Ahkamü'l Kur'an, C. 1 s. 41.

acizliğin çaresi sormaktır. Ona teyemmüm kâfi gelirdi. Yarasının üstünü bir bezle bağlar sonra üstüne mesh eder sonra vücudun geri kalan kısmını da yıkardı⁽⁵³⁾ buyurdu. Amr b. As'ın soğuk bir gecede ihtilam olduğunu, sonra teyemmüm edip şu ayeti okuduğu rivayet edilir. " Kendinizi öldürmeyiniz, şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.⁽⁵⁴⁾ Bu hadise Hz. Peygamber'e (s.a.v) 'e anlatıldı, Nebi (s.a.v) güldü, bir şey söylemedi.⁽⁵⁵⁾

Teyemmümde sadece eller ve yüz mesh edilir, bu kolaylık ve genişlik sadece bu ümmete has bir kolaylıktır.⁽⁵⁶⁾ Mes kullanan abdest alırken onları ayağından çıkarmadan üzerlerini mesh eder, onları abdestli giydiği sürece onları çıkarmakta özellikle yolcuya meşakkat vardır. Hz. Peygamber mesler için yolcuya üç gün üç gece, mukim olana da bir gün bir gece müddeti izin vermiştir.⁽⁵⁷⁾

Kadının saç örgüleri çok sıkı örülmemişse-Hayız veya cünüplük için-gusül abdesti aldığında örgülerini çözmesine gerek yoktur. Çünkü bunda da zorluk ve maşakkat vardır. Ümmü Seleme'den (R.A) rivayete göre müslüman bir kadın, Ya Rasulallah; ben saç örgüleri çok sık olan biriyim, cünüplükten temizlenirken onları çözecek miyim? diye sordu. Hz. Peygamber "Başına bir kaç avuç su dökmen yeterlidir, sonra vücudunun diğer yerlerine dökersin⁽⁵⁸⁾ Buyurdu.

Bir kimse namaza kalktığında ne yaptığını bilmesi gerekir, niyet ettiği şeyin bilincinde olması gerekir, ancak bir vesile ile aklına, kalbine bir vesvese gelse de; okunanı, rüku ve secdeyi, hatta kaç rekat kıldığını dahi bilemez halde olsa-Aşırı olmamak şartıyla- buna da ruhsat vardır. Namaz bozulmaz. Zira namazda iken çeşitli vesvese ve düşüncelerden korunabilmek çok zordur. "Şüphesiz Allah kişiye gücünün yetmiyeceği şeyi yüklemez."⁽⁵⁹⁾

Namaz kılanın namaz esnasında Kabeye doğru yönelmesi gerekir Çünkü Kabeye yönelmek namazın sıhhatinin şartlarından.

53 Süneni Ebi Davud, C. 1, s.93

54 Nisa 4/29

55 Sahihi Buhari, C. 1s. 72. Süneni Ebi Davud, C. 1 s. 92.

56 Nevevi, Yahya b. Şeref, Şerhu Nevevi Ala Müslim, C. 4 s. 56, (El-matbaatül Mısıriyye)

57 Cessas, Ahkamü'l Kur'an, C. 2, s. 348, Bidayetü'l Müctehid, C. 1, s. 14,16.

58 Süneni Ebi Davud, C. 1, s.65, Neylü'l Evtar, C. 1 s. 291, Mısır.

59 İbnül Arabi, Ahkamül Kur'an, C. 1 s. 435.

Ayette, "...Nereden yola çıkarsan namazda yüzünü Mescidi Haram tarafına çevir. "(60) buyrulmaktadır. Eğer kişi Kabeyi görüyorsa bizzat Kabenin kendisine yönelmesi gerekir. Şayet Kabe görünmüyorsa şahsi içtihadı ile Kabe yönüne doğru durması lazımdır. Çünkü böyle hallerde bizzat Kabeye yönelmek mümkün değildir.(61) Şayet müslümanlar kibleye yönelemeyecekleri bir yerde iseler, savaş hali ve şiddetli korku anlarında Kabeden gayri yere doğru yönelerek namaz kılabilirler, secde ve rüku yerine de ima ile namaz kılarlar. Güçlerinin edaya yetmediği rükünleri terk etmeleri de caizdir.(62) Nafi'in İbni Ömer'den rivayetine göre "Daha şiddetli korku anlarında yaya ve ayakları üzerinde durarak, veya süvari olarak hem kibleye ve hemde kableden başka yöne doğru namaz kıldılar. Nafi 'Abdullah İbni Ömer'in bunu kendi kafasından yaptığını, Peygamber (s.a.v) den görmeden Ondan öğrenmeden böyle yaptığını zannetmiyorum"(63) der.

Seferilikte namazlar kısaltılır. Yolcu olan bir kimse dört rekatlı namazları iki rekat olarak kılar. Bu da bir nevi kolaylıktır. Zira yolculukta da meşakkatler bulunmaktadır. Bu, teysir metodunun bir gereğidir. Hz. Peygamber "Allahu Teala yolcudan orucun tamamını, namazın ise yarısını kaldırmıştır. "(64) Yine devamla "Bu Allah'ın size verdiği bir sadakadır. Sadakasını kabul ediniz. "(65) buyurdu.

Hastaya da namaz farzdır, gücü yettiği kadar eda etmek zorundadır. Ancak ayakta duramıyorsa (Kıyam şartı düşer), oturarak kılar, oturamıyorsa, yan yatarak kılar, buna da gücü yetmiyorsa, uzandığı yerden ima ile, kendisine en kolay gelecek şekilde kılar. "(66) Rasülüllah (s.a.v) de söyle buyurur" "Ayakta durabilirsen ayakta, buna gücün yetmezse, oturarak buna da gücün yetmezse yan yatarak namaz kıl. " (67)

Haize kadın hayız günlerinde namaz kılmaz, kazası da gerekmez. Ancak orucu kaza etmesi gerekir. İslam bilginlerine göre

60 Bakara 2/149

61 Bidayetü'l Müctehid C. 1 s. 87, Neylü'l- Evtar, C. 2, s. 189

62 Şafii, er-Risale, C.1 s. 186.

63 İmam Malik, el-Muvatta, Kahire, 1967, Tahkik, Abdulvehhab Abdullatif, s. 104.

64 Süneni Ebi Davud, C. 2, s. 317.

65 Süneni Ebi Davud, C. 2, s. 3.

66 Bidayetü'l Müctehid, C. 1 s. 140, Bkz. Tefsir-i Fahri Razi, Mısır, Matbaa el-Behiyye C. 23, s. 72.

67 Süneni Ebi Davud, C. 1 s. 250.

bunun sebebi şudur: Namaz miktar olarak çok olup her gün tekrar edilmektedir. Oruca nazaran namazın kazası zor olmaktadır. Halbuki oruç senede tek bir defa tutulmaktadır. Oruca denk gelse de hayız bir kaç gün ancak devam etmektedir.⁽⁶⁸⁾ Hz. Aişe'ye hayızlı kadının bu durumuna ne dersin diye sordular. Hz. Aişe -"Biz haize olurduk da, orucu kaza etmekle emr olunurduk. Namazı değil."⁽⁶⁹⁾

"Namaz, üzerinde pislik olmayan her yerde kılınabilir. Bu ruhsat da Hz. Peygambere, ümmetine kolaylık olsun diye verilmiş özel bir izindir. "⁽⁷⁰⁾ Nitekim Rasülüllah (s.a.v.) -"Benden önce hiç bir peygambere verilmeyen beş şey bana verildi. 'Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı, bu onlardan biridir. Ümmetimden her kime namaz vakti gelir çatarsa bulunduğu yerde namazını kılabilir.*

İçinizden biri imam olursa, arkasına saf tutmuş : yolcu, iş güç sahibi, yaşlı ve zayıf hasta kişileri de dikkate alarak namazı hafifçe (kısa) kıldırın. Şayet tek başına kılıyorsa istediği kadar uzatsın. ⁽⁷¹⁾ Muaz b. Cebel, bir gün öne geçmiş namaz kıldırıyordu. Fakat namazı uzattıkça uzatmıştı. Hz. Peygamber üç kez-'Ey Muaz yoksa sen bir fitnecimisin' buyurdu. Namazı 'ala, Şems, Gaşiye surelerinden biri ile kıldırıydın ya muhakkak arkanda yaşlılar, zayıflar, iş güç sahipleri namaz kılıyorlar. '⁽⁷²⁾ buyurdu.

3- Zekat İle İlgili Kolaylıklar:

Yüce Allah zekatı farz kılmış, şerefli kitabında, namazla beraber zikir etmiştir. Bu da namaz ile zekatın iman köküne dayalı iki dal olduğuna delildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır. "Namazı kılın, zekatı verin."⁽⁷³⁾ "Namaz kılanlar, zekat verenler .."⁽⁷⁴⁾ Zekat, cimrilikten ve bencillikten alıkor, zekat bir yerde malın çoğalması demektir. Zekat insanlar arasında mevcut olan sevgi ve şefkat gereği fakir ve yoksullar için en iyi bir yardım şeklidir. Nitekim Cenabı Hak-

68 Şafii. er-Risale, C. 1 s. 119, Bkz. Şerh-ü Nevevi Ala Müslim, C. 4, s. 26. Neylü'l Evtar C.1 s.327.

69 Buhari, c. 1 s. 334. Müslim, C. 1 s. 182, (Mekke, Darü'l Baz, Tarihsiz).

70 Bidayetü'l Müctehid, C. 1, s. 92.

* (Sahihi Buhari, C.1, s.70) Örneğin hristiyanlıkta ibadet genel anlamda kilisede yapılabilir. Kilise mabed üstü fonksiyonları da haizdir. Bkz. Günay Tümer Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara, 1988, s. 157 Cev.)

71 el-muvatta, s. 93.

72 Sahihi Buhari, C. 1 s. 130.

73 Bakara 2/110

74 Nisa. 4/161.

"Onların mallarından sadaka (zekat) al ki, bununla onları günahlardan temizliyesin, onların (sevaplarını) arttırıp yüceltesin. "(75) buyurur.

Zekat ile ilgili hükümlerde de kolaylığı esas tutma, zorluğu ortadan kaldırma prensibi vardır. Bu hükümlerde zengin mal sahiplerinin maslahatları (ekonomik güçleri oranında), çok mükemmmel bir şekilde gözetildiği gibi biçare muhtaç ve yoksulların da durumları ve şartları da (istismarın önlenmesi açısından) öylece gözetilmiştir.

Zekat, senede tek bir sefere mahsus olarak verilir. Zekatın her ay veya her hafta verilmesinin farz olduğunu bir an kabul edelim. Bu durum da mal sahiplerine haksızlık edilmiş olurdu. Ve yine şayet (Hac gibi) ömürde bir tek sefere mahsus farz olsaydı, o zaman da biçare fakir ve ihtiyaç sahiplerine haksızlık edilmiş, zarar verilmiş olurdu.⁽⁷⁶⁾

Sonra zekat her mal için farz değildir. Ancak bazı mallara zekat düşer. Bu mallar da dört sınıftır. Halkın en fazla kullandığı ve muhtaç olduğu temel mallardır. Ekin ve meyva, hayvanlardan deve, sığır ve koyun, altın ve gümüşten ibaret iki çeşit nakit ile her çeşit ticaret mallarıdır.⁽⁷⁷⁾

Verilecek zekat miktarları da mal sahiplerinin o malları kazanma yollarının zor veya kolay olmalarına göre farklı farklı olur. İnsanın rastgele tesadüfen, bir emek harcamadan yerde bulduğu rikaz (defne) nin zekatı bulunduğu gün 'humus'tur. (beşte bir) Bunda bir yıl bekleme şartı yoktur. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) rikazda humus miktarı zekat vardır. "⁽⁷⁸⁾ buyurur. Nehir, pınar, yağmur suları ile sulanan arazinin mahsülü gibi kazanılması zor olan (yalnız su ücretsiz) malların zekatı olarak öşür (onda bir) verilir. Çiftçi çok zorlukla, kova ile, hayvan sırtında su getirmek suretiyle sulama yapmışsa o arazinin de zekatı öşrün yarısıdır. İbni Arabiye göre, Zekat miktarları malın cinsine göre değişir. Altın, gümüş ve paralar için zekat miktarı olarak öşrün çeyreği vardır. Ziraatte sulaması zor olanlar için de öşrün yarısı vardır.

75 Tevbe 9/103

76 Zadü'l Mead, C. 1 s. 147, er-Risale, C. 1 s. 195.

77 er-Risale, C. 1 s. 188, (Günümüzde, her çeşit banknot ve madeni paralar da zekata tabi olur. çev.).

78 el-Muvatta. s. 119, Sahihi Buhari, C. 1, s. 261

İmam, (Devlet Başkanı) bir kimsenin zekatını o kişinin bakmakla yükümlü olduğu oğluna, babasına, eşine verebilir. İmam Malike göre "Zekat verilenler içerisinde en uygun olanlar bakmakla yükümlü olmadığı akrabalarıdır (79) der.

Yüce Allah rahmet ve adaleti ile zekat verilecek malları ve miktarlarını (Peygamberi vasıtası ile), zekat alacak fakir ve muhtaç hak sahiblerini ise bizzat kendisi belirlemiştir. "Sadakalar, (zekatlar) Allah'tan bir farz olarak ancak yoksullara, düşkünlere, (zekat toplayan) memurlara, gönülleri İslam'a ısındırılacak olanlara, (esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyen esir) ve kölelere, (Borcuna karşılık malı olmayan) borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, (Harçlıksız kalmış) yolcuya mahsustur. Allah alim ve hakimdir. "(80)

İmam zekatları uygun görürse, bu sekiz sınıftan birine veya bir kaç tanesine birlikte ihtiyaçları oranında verebilir. İbni Arabi'ye göre ; Allahu Teaala sonsuz hikmeti ve yüce iradesiyle bazı insanları zengin, bazılarını da fakir kılmıştır. Zengin mal sahiplerinin mallarından malı olmayanlara belli bir pay vermeyi de o malların bir şükürü olarak kabul etmiştir. (81)

4- Oruç İle İlgili Kolaylıklar:

"Ey iman edenler, oruç sizden evvel gelip geçmiş, ümmetlere yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı. Umulur ki korunursunuz. "(82) İmam Ebu Hayyan'a göre "-Oruç zor bir ibadettir fakat geçmiş ümmetlere de farz kılındığı beyan edilince (psikolojik olarak çev.) kolaylaşmaktadır. (83)

Cenabı Hak irade ve azmimizi güçlendirmek, nefislerimizi arıtmak, kalplerimizi temizlemek ve takva derecesine ulaşabilmemiz için orucu farz kıldığını beyan etmektedir. 'Umulur ki korunursunuz. 'Sonra bize farz kılınan miktarın güç yetirebileceğimiz kadar olduğunu hissettirmektedir. 'Eyyamen ma'dudat'... sayılı günlerde... bunlar hakikaten az sayıda günlerdir. Kolaylıkla oruç tutulabilen çok çabuk

79 İbnü'l Arabi, Ahkamü'l Kur'an, C. 2. s. 972.

80 Tevbe 9/60

81 İbnü'l Arabi, Ahkamü'l Kur'an, C. 2, s. 957.

82 Bakara 2/183

83 Ebu Hayyan, el-Bahrü'l Muhit, C. 2, s. 3, Beyrut, Darü'l Fikr.

geçen günlerdir. İmam Ebu Hayyan'a göre ; Cenabı Hakk Ramazan orucunun günlerini 'Ma'dudat' ile niteliyerek mükelleflere kolaylığı ihlas ettirmiştir. Sayılı bir kaç gün fazla değil....⁽⁸⁴⁾

Oruç yalnız sağlıklı olup yolcu olmayanlara farzdır. Hastalar ve yolcular oruçlarını bozabilir. Sonradan kaza edebilirler. Bu da zorluğun kaldırılması ve bir kolaylıktır.⁽⁸⁵⁾ Yüce Allah "sizden her kim hasta yahut yolcu olursa, tutamadığı günler kadar diğer günlerde oruç tutar."⁽⁸⁶⁾ buyurur. Ve "Allah size kolaylık diler zorluk istemez..."⁽⁸⁷⁾. Bu ayetlerde hasta ve yolcuya iftar müsadesinin verilmesi ve orucun bir ayla sınırlı tutulması ile kolaylık; sadece sağlıklı olanlara farz kılınması ve bir aydan daha fazla bir sürede oruç tutmayı emretmemekle de zorlaştırmama gayesi esas alınmıştır.⁽⁸⁸⁾

Fahri Razi de ; "Allah Teala kolay bir yol ile orucu senede sadece bir ay müddetince farz kılmış, hasta ve yolcu müstesna tutulmuştur. Bunlar da kolaylık göstermenin bariz belirtileridir."⁽⁸⁹⁾ der.

Yine çok yaşlı erkek, çok yaşlı kadın, şifa ümidi kalmamış hasta ve orucu çok zor tutabilenler oruçlarını bozabilir, tutamadıkları her bir gün için, bir fakiri doyururlar, kaza da etmezler.⁽⁹⁰⁾ Çünkü Cenabı Hak "İhtiyarlık veya şifa ümidi kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere fidiye gerekir. Fidiye bir fakir doyumu miktardır. Bunun dışında kim bir hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer gerçekleri anlıyorsanız, her güçlüğü rağmen oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır."⁽⁹¹⁾ buyurur. "Takat"; kişinin belli bir sürede zar zor yapabildiği bir iş miktarı demektir.⁽⁹²⁾ İbni Abbas'a göre bu ayetteki 'Ale'l -Lezine Yutikunehu' kısmı ; oruç tutmaya güç yetiremeyip tuttuğunda zayıf düşen yaşlılar hakkında nazil olmuştur. Böyleleri için tutamadığı her bir güne karşılık bir fakir doyurma ruhsatı verilmiştir.⁽⁹³⁾

84 el-Bahrül Muhit, C. 1, s.30.

85 İbni Kesir, Tefsirü'l Kur'ani'l Azim, Beyrut, 1970. C.1 s. 381.

86 Bakara 2/185

87 Bakara 2/185

88 Bukai, Nazmü'd Dürer Fi Tenasübi'l Ayati ve' s-Suvar, Haydarabad, 1969, (Tahkik: Muhammed Abdül' Muid Han) C. 3. s. 62.

89 Fahri Razi, Tefsirü'l Kebir, Mısır, C. 5, s. 100.

90 Bidayetü'l Müctehid, C. 1, s. 209

91 Bakara 2/184.

92 Lisânü'l Arab, C. 10, s. 233, (Fizikteki 'GÜÇ' kavramı ile benzerlik var. Çev.)

93 Tefsiri İbni Kesir, C. 1 s. 379.

Süt emen çocuğa veya ana karnındaki cenine zarar verebileceği veya annenin kendisi zayıf düşme tehlikesi varsa, zorlukla oruç tutabilen veya oruç kendilerini takatsız bırakıp yorgun düşüren hamile ve emzikli kadınlara da yukarıdakiler gibi ruhsat verilmiştir. Bir görüşe göre, hamile ve emzikli kadınlar, oruç tutmaz, sonradan gününe gün kaza ederler, diğer bir görüşe göre ise sonradan kaza da etmezler.⁽⁹⁴⁾

Cenabı Hak bu güç yetirme, sıkıntı ve hastalığın ölçüsünü de müminin hür ve imanlı vicdanına bırakmıştır. Mümin bir kimse öz benliğinde kendini nasıl hissediyorsa ona göre karar verir. Böylece iradesini daha iyi terbiye etme imkanı bulur. Neticede Rabbisine karşı olan görev ve sorumluluklarını vicdanının ve imanının sesine kulak vererek yerine getirir. Bu da ondan kabul edilir. *

Allah Teala hayızlı ve nifaslı kadınlara oruç tutmayı yasaklamıştır, bu kadınlar hayız ve nifas müddetince ibadet yapamazlar. Çünkü kadın yaradılışı gereği fizyolojik olarak zayıftır. Hayız ve nifas ise onların zayıflıklarını kat kat artırır. Allah onlara oruç tutmayı emr etmedi. Her alanda sıkıntıya düşmelerini istemedi ve onlara oruç tutmayı yasakladı. Tutamadıkları günler için kaza orucu tutmalarını istedi.⁽⁹⁵⁾

Allah Teala'nın oruç ahkâmı ile ilgili kolaylıklarından birisi de şudur. Ramazanda oruç tutamayıp tutamadıkları günler kadar kaza etmeleri gereken yukarıda anılan özür sahipleri için muayyen bir zaman dilimi belirtilmemiş, isterlerse peşpeşe, isterlerse parça parça kaza etmeleri konusunda serbest bırakılmışlardır. Çünkü ayeti kerimede kaza etmek için muayyen bir zaman şartı getirilmemiştir.⁽⁹⁶⁾

İbni Arabi derki "Peşpeşe tutma (karinesi) sadece 'Şehr' (şehri Ramazan) kavramında vardır. Zira "ay" belirli bir süreyi ifade eder. kazada ise vakit tayini olmamıştır. Dolayısı ile her vakit kaza orucu tutulabilir.⁽⁹⁷⁾

94 Bidayetü'l Müctehid, C. 1, S. 209, Tefsirül Kurtubi, C. 2, s. 288, bkz. Mahmut Şeltut, Min Tevcihati'l İslam, S. 364, Cessas, Ahkarnü'l Kur'an C. 1, S. 178.

* Kişinin hasta olup olmadığına, gücünün takatinin ölçüsünü bizzat kendisinin taktir etmesi-Doktor veya Din adamlarının herhangi bir müdahalelerinin olmaması-Müminin kişiliğine birey olarak yüce bir değere, mükemmel bir güvenilirliğe, sadakat ve doğruluğuna işaret eder riya ve zorlamalardan sunilikten ne kadar uzak olduğunu ne kadar doğal (fitri) hareket etmesi gerektiğini de göstermektedir. Çev.)

95 Anter Ahmet Haşşad, Yüsrü'l İslam Fi Teşrii's-Siyam, 1973 s. 69. (Minberül İslam dergisi 9. sayının hediyesi)

96 Bidayetü'l Müctehid, C. 1s. 208, Tefsiri İbni Kesir, C. 1, s. 383.

97 İbnü'l Arabi, Ahkamü'l Kur'an, C. 1. s. 79.

Kim Ramazan ayında unutarak yer veya içerse, orucunu bozmaz ve kaza da etmez. Ancak İmam Malik'e göre kaza eder.⁽⁹⁸⁾

Ebu Hureyre (r.a.) den rivayete göre, Rasülüllah (s.a.v) şöyle buyurdu. "Kim ki oruçlu iken unutarak yer veya içerse orucunu tamamlasın, şüphesiz onu Allah yedirmiş ve içirmiştir."⁽⁹⁹⁾

Ramazan ayında cünüp olarak sabahlayan bir kimsenin orucu sahihtir. Kendisine kaza gerekmez.⁽¹⁰⁰⁾ Hz. Aişe ve Ümmü Seleme'den rivayete göre Nebi (s.a.v) , -Cimadan dolayı- (İhtilamdan değil)-cünüp olarak sabahlardı da sonra Ramazan orucuna devam ederdi.⁽¹⁰¹⁾

Yine Hz. Peygamber (s.a.v) visal orucunu yasaklamıştır. Visal; bir gün oruç tutup iftar etmeden diğer günde oruca devam etmektir.^{(102)*}

Hz.Aişe (r.a.) dan rivayete göre "Nebi (s.a.v.) onlara merhametinden ötürü visal orucu tutmalarını yasakladı. Bunun üzerine

"-Sen de visal yapıyorsun dediler. Hz. Peygamber-" Şüphesiz ben size benzemem, beni Rabbim doyuruyor, içiriyor, " buyurdu.⁽¹⁰³⁾

Ramazan orucunun farz kılındığı ilk dönemde -uyumadan önce-yemek, içmek ve kadınlara yaklaşmak mübah idi, ancak uyuduktan sonra bunları yapmak serbest değildi. Bu müslümanlara ağır ve zor geldi. Bunun üzerine Cenabı Hak onlara, sabaha kadar yeme içme ve kadınlara yaklaşma izni verdi. "Oruç geçesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar sizin için birer elbise sizde onlar için birer elbise gibisiniz. Allah sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi ve tevbenizi kabul etti, sizi bağışladı. Şimdi (ve bundan sonra Ramazan gecelerinde) onlara yaklaşın, ve Allah'ın sizin için yazdıklarının isteyin, arayın. Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden

98 Bidayetü'l Müctehid, C. 1, s. 212, Neylü'l Evtar, C. 4 s. 231, Tefsirü'l Kurtubi, C. 2, s. 322.

99 Sahihi Buhari, C. 1 s. 330, Sahihi Müslim Bişerhi Nevevi, C. 8, s. 37.

100 İbnü'l Arabi, Ahkamü'l Kur'an, C. 1, s. 94, Kurtubi, C. 2. s. 325, Neylü'l Evtar, C. 4, s. 238.

101 Sahihi Buhari, C. 1, s. 330, Süneni Ebi Davud, C. 2 s. 312.

102 İbnü'l Arabi, Ahkamü'l Kur'an, C. 1, s. 94.

* (Burada önemli olan dinde, ibadette aşırı gidip, günlerce aç kalmak suretiyle oruç tutmak veya sağlığını bozacak ölçüde diğer ibadetlere devam etmek değildir. Önemli olan 'istikamet' çizgisinde emr edildiği şekliyle ve Hz. Peygamberin uygulamasına göre ibadet etmektir. Çünkü din en mükemmel manasiyle Kur'an'da tam olarak belirtilmiş ve Hz. Peygamber de bunu fiili olarak pratik hayatında göstermiştir. Hiç bir müslüman Kur'an ve Rasülüllahı dışlayarak, dinde daha güzel bir yol bulduğunu daha hayırlı bir dini atmosfere girdiğini iddia edemez. İsterse niyeti daha çok sevap kazanmak olsun çev.)

103 Sahihi Buhari, C. 1, s. 366.

ayırt edilinceye kadar yiyin için, sonra geceye kadar orucu tamamlayın..."⁽¹⁰⁴⁾ İbni Kesire göre bu da Allah'ın ilk günlerdeki zorluğu kaldırması ve müslümanlara bir kolaylık ve ruhsatıdır. ⁽¹⁰⁵⁾

5- Hac İle İlgili Kolaylıklar :

Yüce Allah, gücü yetenler için ömürde bir kez hac yapmayı emretmiştir. "...Yol bakımından gidebilenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır..."⁽¹⁰⁶⁾ Burada kolaylaştırmanın en güzel bir yönünü görüyoruz. Şayet haccı her müslümana (Durumu ne olursa olsun) her yıl hac yapmayı farz kılsaydı, şüphesiz bu çok zor ve sıkıntılı olurdu. Fakat Cenabı Hak, bir annenin çocuğuna olan merhametinden çok daha fazla kullarına karşı merhamet ve şefkat sahibidir.

Hz. Peygamber müslümanları sıkıntıya düşürecek, sorumluluk ve yük yükleyebilecek çokça soru sorulmasını yasaklamıştı. Ebu Hureyre (r.a.) dan rivayete göre; Rasülullah (s.a.v) bir gün bize hitap ederek, '-Ey insanlar Allah Teala size haccı farz kıldı, haccınızı yapınız. dedi. İçimizden biri '-Her sene mi Ya Rasülellah? dedi, Rasülullah (s.a.v.) sustu. Adam üç kez aynı şeyi sordu. Hz. Peygamber, "Eğer evet deseydim hiç şüphe yok her yıl farz olurdu. Ve buna da siz güç yetiremezsiniz buyurarak, '-Beni size bıraktıklarımla yeterli görün. Muhakkak ki sizden önceki ümmetler çok soru sormaları ve peygamberlerinin getirdikleri üzerinde ihtilafa düşmelerinden dolayı helak olmuşlardır. Size bir şeyi emr ettiğimde onu gücünüz yettiği kadar yerine getiriniz size bir şeyi yasakladığımda onu da bırakınız. "⁽¹⁰⁷⁾ buyurdu.

Haccı vacip kılan istitac (Güç yetirme), Mekke'ye ulaşabilme gücüdür. Bu ise insanların ekonomik ve diğer sağlık, güvenlik, hac süresince harçlık (nafaka) ya göre hüküm kazanan değişken bir durumdur. Hacı adayı kendisi ve memleketinde bıraktığı ailesi için hiç bir endişe taşımamalıdır. Hasta, can güvenliği olmayanlar, bineği üzerinde oturamayacak kadar yaşlı, ya da Mekkeye ulaşamayacak kadar özür sahibi olanların hepsi hac yapmaya güç yetiremeyenler sınıfına girerler. ⁽¹⁰⁸⁾ Ama kim de bin-bir zorlukla Kabe'ye ulaşıyorsa onun için de Allah Teala kolaylık göstermiştir. "...Din hususunda üzerinize hiç bir zorluk yükledi."⁽¹⁰⁹⁾

104 Bakara 2/187

105 Tefsiri İbni Kesir, C. 1, s. 388.

106 Ali İmran 3/97

107 Sahihü Müslim bi Şerhi Nevevi, C. 9, s.100

108 Bidayetü'l Müctehid, C. 1, s. 257, İbn-i Cezzi, el Kavaninü'l Fikhiyye, Lübnan s. 112.

109 Hac, 22/76.

İmam malik'e "İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak gerekse uzak yoldan yorgun argın develer üzerinde gelsinler."⁽¹¹⁰⁾ ayetini sordular, İmam; "-İnsanlar bu konuda güçleri ve kolay ulaşma ve yolculuğa dayanabilmeleri oranında sorumludurlar. "Dedi. Bunun üzerine Eşheb, İmam Malik'e Bu takat; azık binit hayvanı mıdır?"Diye sordu. İmam; "-Hayır vallahi, bu insanların güç ve takatidir, başkası ayakları ile yolculuk yaparken, kişi bazen azık ve binit hayvanı bulur da yinede yolculuk yapmaya güç yetiremez."⁽¹¹¹⁾ Kadınların hac yapabilmeleri için yanlarında kocaları veya mahrem biri ya da güvenilir kadın arkadaşlarının olması gerekir.⁽¹¹²⁾

Allahu Teala, İhramlıya, başında eza veren bir hayvan, veya bir hastalıktan dolayı ve başını tıraş etmeye ihtiyaç duyanlara fidye vermek şartıyla başlarını tıraş edebileceklerini açıklamıştır.⁽¹¹⁴⁾ "Sizden her kim hasta olur, yahut başından gelen bir rahatsızlığı varsa oruç veya sadaka veya kurban olmak üzere fidye vermesi gerekir."⁽¹¹⁵⁾ İbni Abbas'a göre hastalıktan murat; başta herhangi bir yaranın bulunması, ezadan murat ise bit vs...dir.⁽¹¹⁶⁾

Cumhura göre; bir kimse hacda ihramlıya yasak olan şeylerden birini yaparsa fidye vermesi gerekir.⁽¹¹⁷⁾ Fidyeye üç çeşittir. Ya üç gün oruç tutar, ya altı kişiyi (üç sa' miktarı) doyurur, ya da bir koyun kurban olarak keser. Fidyeye verecek kişinin bu üç (fidye) çeşitleri arasında muhayyer olduğu konusunda ayet ve hadisler arasında tam bir ittifak vardır.⁽¹¹⁸⁾ Hacı, telbiye duasını telaffuz edemiyor veya ezbere bilmiyorsa onun yerine diğer tehlil, tesbih dualarını okuyabilir.⁽¹¹⁹⁾

Hac veya umre yapan; (düşman, hastalık gibi bir sebepten dolayı bu ibadetleri yapmaktan men edildiğinde) yani ihsar durumunda kendisine kolay geleni yapar. "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın. Eğer (elde olmayan bir sebeple) bunlardan alıkonursanız. kolayınıza gelen kurbanı gönderiniz...."⁽¹²⁰⁾

110 Hac, 22/27

111 Tefsirü'l Kurtubi, C.4, s. 148, İbnü'l Arabi, Ahkamü'l Kur'an C. 1, s. 288.

112 Bidayetü'l Müctehid, C.1, s. 260, Cessas, Ahkamü'l Kur'an, c. 2, s. 24.

114 Bidayetü'l Müctehid, C.1, s. 295. Bkz. Tefsirü'l Menar, C. 2, s. 29, İbni Arabi Ahkamü'l Kur'an C. 1. s. 124.

115 Bakara 2/196.

116 Bidayetü'l Müctehid, C. 1s. 296.

117 a.g.e. C. 1 s.296, Bkz. Şerhü Neveviala Sahihü Müslim, C. 8, s. 123.

118 Bidayetü'l Müctehid, C.1 s.295, Bkz. Şerhü Nevevi ala Sahihü Müslim, C. 8 s. 121.

119 Şerhu Nevevi.ala Sahihü Müslim, C. 8. s. 90.

120 Bakara 2/196

"Emin olduğunuz vakit, kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmek gerekir. Kurban kesemeyen kimse hac günlerinde üç, memleketine döndüğü zaman yedi olmak üzere oruç tutar ki hepsi tam on gündür. Bu söylenenler ailesi ; Mescidi Haram civarında oturmayanlar içindir. (121)

Bu temettu' kolaylığı Mekke dışında oturanlar içindir. harem sınırları içerisinde oturanlar için geçerli değildir. Bu da bir kolaylıktır, çünkü temettu' haccına muhtaç olanlar bunlardır. Zira hacca ayrı, umreye ayrı gitmelerinde meşakkat ve zorluk vardır. (122)

Yine hastalık vs. gibi özrü olanlar Kabeyi binek üzerinde tavaf edebilirler. Safa ile Merve arasındaki sa'yi binek üzerinde yapabilirler. İmam Şafii'ye göre; binici olarak tavaf yapmak caizdir. Çünkü Hz. Peygamber hasta olmadığı halde binek üzerinde tavaf yapmıştır. (123)

Hacı, Şeytan taşlamayı; yorgunluk, kalabalık veya aşırı sıcak dolayısı ile günün sonuna erteleyebilir veya gece yarısından sonra başlayabilir. Nitekim taşlamada hasta, hamile ve yaşlı kimseler- Kurban kesmek şartıyla başkasını vekil tutabilirler, Bu taktirde cemreleri yapmış sayılırlar.

Hacılar iki veya üç günde, şeytan taşlamak üzere Mina'da kalmak konusunda acele ile gecikmek arasında muhayyer bırakılmışlardır. Çünkü Cenabı Hak "Sayılı günlerde (eyyamı teşrikte) Allah'ı anın. (telbiye ve tekbir getirin). Kim ikigün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye dönmek isterse üzerine günah yoktur. Kim geri kalırsa, o zaman da kötülükten sakınan için günah yoktur..." (124) buyurur.

Esas gaye ticaret olmamak kaydiyle-hac günlerinde ticaret yapmak (Mal kazanmak, alışveriş yapmak) mübahtır. Çünkü ayette "Hac mevsiminde ticaret yapmak, Rabbinizden gelecek bir lutuf ve keremi aramanızda size herhangi bir günah yoktur. ... (125) buyrulmaktadır.

121 Bakara 2/196

122 İbnü'l Arabi Ahkamü'l Kur'an, C. 1, s. 126, Tefsirü'l Kurtubi, c. 2, s. 391, Reşid Rıza, Tefsirül Menar, Lübnan, Neşr, Darü'l Marife c.2, s. 222.

123 Tefsirü'l Kurtubi, C. 2, s. 184, Neylü'l Evtar, C. 5, s. 55.

124 Bakara., 2/203,

125 Bakara 2/198 (Eski araplar, hac mevsiminde bir takım panayırlar kururlar, orada çeşitli sahalarda alış veriş yaparlardı. Bunlar o zaman cahiliye devri adetlerine göre cereyan ederdi. Müslümanlar bunları günah saydılar. Allah Teala bu ayetlerinde onların durumunu açıkladı. (Adı geçen Meal s. 30; çev.)

* Yıldızla gösterilen dipnotlar çevirene, rakam ile gösterilenler ise yazara aittir (Çev.)